

STARÉ HRADY U PŘÍHRAZ – VÝZNAMNÁ PAMÁTKA MNICHOOVHRAIDIŠSKA

Petr Jenč – Martin Nechvíle

Když se řekne Český ráj, většina lidí si představí vysoké pískovcové bloky a na nich se tyčící středověké hrady. Snad každý obyvatel tohoto malebného koutu Čech zná hrad Kost, zříceniny Valečova a Frýdštejna či tesané prostory původně dřevěné pevnosti Drábských světniček. V následujících řádcích budeme věnovat pozornost hradu, jehož relikt tak impozantně nepůsobí, přesto právem náleží mezi nejvýznamnější středověké památky Mnichovo hradiště. V literatuře se Staré Hrady u Příhraz objevují již v 80. letech předminulého století, o lokalitě tehdy psal archeolog Musea království českého Josef Ladislav Píč.

V historických písemných pramenech se existence Starých Hradů bohužel neodrazila, a tak nejen že neznáme původní jméno hradu, ale naše veškeré dostupné poznatky vycházejí jen z terénního průzkumu a dvou stovek archeologických nálezů. Po kdysi majestátných stavbách vypínajících se na vysokém skalním hřebenu nám do dnešních dnů zbyly jen pozůstatky dvou prostor zapuštěných do pískovcového podloží, existenci dřevěné pevnosti dále připomínají tesané kapsy pro trámy, studna a příkopy přepažující ostrožnu.

Hrad je umístěn na mírně klesajícím skalním hřebenu na severovýchodním okraji tabulové hory Mužský, v přírodní rezervaci Příhrazské skály, na katastru obce Žďár u Mnichova Hradiště. Dosud byla známa jen východnější část celé hradní dispozice, až při terénní prospekci, kterou v roce 2003 provedl jeden z autorů (M. Nechvíle), byla registrována další část (západní), projevující se tesanými **trámovými kapsami na temeni** obtížně přístupných **skalních bloků**. Z této dosud neznámé části hradu pochází rovněž středověká keramika, byť zatím zastoupená jedním fragmentem. Hradní dispozice se tedy rozpadá na dvě části: Od západu odděluje hrad od zbylého hřebenu 8 m široký částečně tesaný **příkop** (tesání je srovnatelně zvětralé v porovnání s ostatními tesanými relikty středověkého stáří na lokalitě, rovněž druhotně umístění nízkého reliéfu hraničního „patníku“ do stěny příkopu v 19. století zcela vylučuje dataci těchto tesaných stop do pokročilého novověku). Západní a východní část hradu člení **příkop druhý** – tesáním upravené nároží skalního bloku v místě křížení přirozených puklin. Za tímto příkopem, tj. v části „hradiště“ známé od sklonku 19. století, zaznamenáváme několik dalších tesaných kapes, částečně tesanou „**světničku**“ a několik rovných ploch, dříve snad stavebně využitých. Na východě celou hradní dispozici odděluje výrazně neupravovaná široká rozsedlina. Dnes jsou zde instalovány železné schůdky, ve středověku odtud hrad přístupný nejspíše nebyl.

Na jižním skalním úpatí otevírá skalní puklina vstup do tesané hradní **studny**,

v nejnovější literatuře neopodstatně interpretované K. Mašinem a J. Waldhauserem jako jímka na dešťovou vodu. Odvoditelná hloubka zanesené části studny činí zhruba 50 m. Připočteme-li k tomu výškový rozdíl asi 15 m k vrcholu skalního bradla, získáme představu o její celkové hloubce. Pro srovnání – studna v areálu hradu Zvířetice je hluboká 44 m, Hynšta na Mužském mají studnu sice zcela zanesenou, její hloubku ale můžeme po konzultaci s hydrogeologem poměrně bezpečně určit na cca 35 m (ne více jak 40 m). Naproti tomu jako zcela nepředstavitelná se některým čtenářům může jevit hloubka studny pevnosti Königstein v pískovcové krajině Saského Švýcarska – 152,5 m(!), avšak na rozdíl od předchozích, ta to byla vyhloubena až v 16. století. Studna na Starých Hradech je zajímavá také pozoruhodným souborem skalních rytin z 18. století – sekera, letopočet „1742“, standarta, neurčený obdélníkový obrazec a amfora s hrotitou podstavou. Autorem petroglyfů byl nepochybně člověk znalý písma, soudě podle charakteru vyobrazení patrně učenec, který si uvědomoval možnou historii místa. V této souvislosti je vhodné zmínit, že se archeologie jako samostatný vědní obor zformovala až v průběhu 19. století. Epigrafický průzkum lokality s dokumentací uvedených rytin při vstupu do studny provedl v roce 2001 P. Jenč.

Jak jsme naznačili výše, prvním badatelem, jež archeologicky zkoumal Staré Hrady byl J. L. Píč. Při odklízení zeminy z prostoru „světničky“ byla zjištěna pouze vrstva polopele, vrchol skály nad světnicí měl nést stopy ohně. Další archeologická zjištění přicházejí až o sto let později. V roce 1986 nalezl J. Waldhauser 4 zlomky středověké hrnčiny, P. Jenč v letech 1992, 1993, 1999, 2003 a 2005 asi 170 fragmentů středověké keramiky, strusku (podrobnejí níže), drobné zlomky mazaniny, archeobotanický materiál a blíže nedatovanou štěpinu jílovité břidlice. M. Nechvíle v r. 2003 rozšířil počet středověkých nálezů ze Starých Hradů o necelou desítku kusů keramiky a K. Mašín roku 2004 o 21 střepů. Právě na základě rozboru keramických nálezů můžeme vznik hradu položit do 2. poloviny 13. století s přesahem jeho existence do století následujícího. Zdali byla pevnost Starých Hradů obnovena coby strategický opěrný bod koncem husitských válek nevíme. Několik fragmentů světlého keramického zboží nelze zařadit přesněji než do pokročilého vrcholného středověku (14. – 15. století).

Snad nejzajímavější nález přinesla malá sondáž v roce 1992, položená v místě nahrušení středověké kulturní vrstvy (odkryv břehu zahlobené turistické stezky s kumulací slepitelných zlomků hrncovité nádoby). Je jím jeden kus sklovité **strusky**. Současný ředitel Geologického ústavu AV ČR Praha Václav Cílek provedl v roce 1998 její rozbor pomocí RTG-mikroanalyzátoru. Jak ukázaly výsledky, dle obsahu CaO a MgO by se mělo jednat spíše o strusku železářskou, tedy z procesu tavení rudy. Poměrně vysoké zastoupení fosforu a zjištěné hodnoty titanu a mangantu ve složení strusky by mohly odpovídat místním železivcům. V. Cílek svou zprávu uzavírá: „*Analyzu bych interpretoval pravděpodobně jako strusku železářskou, jejímž výchozími materiály byly místní železivce* (pozn. P. J. využitelnou surovinu nabízejí například Železné věže na protější straně rokle) *a dolomitické vápence, jejichž nejbližší lokality leží u Železného Brodu.*“

Probrali jsme výčet veškerých archeologických poznatků, ty však asi jen stěží dokáží čtenáři přiblížit historický význam Starých Hradů a zařadit lokalitu do širších souvislostí. Pokusme se tedy o další krok do minulosti našeho kraje a poodhalme tajemství skal v okolí Mužského...

Na pomyslné časové přímce se vracíme do 12. a 13. století, kdy českým zemím vládli Přemyslovci. Zde se neobejdeme bez pomoci písemných pramenů, kterých není pro Mnichovohradištsko té doby mnoho, ale přeci jen se jich několik zachovalo. Jsou spjaty s mocným šlechtickým rodem Markvarticů a činorodými cisterciáky, kteří si při soutoku Jizery a Zábrdky zbudovali svůj klášter. První bezpečná zmínka o cisterciáckém klášteře v Hradišti nad Jizerou se váže k roku 1184, kdy je zmiňován opat Dětřich. Klášter byl soukromého založení, za zakladatele je považován Markvart Heřman zvaný Černý. Hlavním úkolem zdejších cisterciáků bylo pokračování v kolonizační činnosti, což obnášelo zakládání nových vesnic, polností, rybníků a podobně. Z výpovědi hmotných pramenů vyplývá výrazná kolonizační aktivity v oblasti Mužského (Příhrazské vrchoviny) i okolí ve 2. polovině 13. století.

V inkriminovaném období 2. poloviny 13. století naznamenáváme v dané oblasti i budování opevněných bodů – Klamorna, Drábské světničky, Staré Hrady a Křineč. Při úvaze o jejich významu (pro 13. století) je nutno vyjít z jejich polohy a vztahu k okolnímu osídlení. Lokality Staré Hrady, Drábské světničky a Klamorna považujeme za strážní body, střežící nejen klášterní území, ale i část pojizerské cesty a vyústění stezky vedoucí ze severu podél Mohelky. Nutno podotknout, že bychom asi v horním Pojizeří marně hledali vhodnější místa pro strážní body, jejichž zorná pole by se tak pregnantně vzájemně doplňovala. Hypotetickým prvotním popudem nejen ke zřízení těchto opevněných bodů mohlo být reálné nebezpečí tatarského vpádu roku 1241. Fakt, že zmíněný rok měl velký význam se projevilo v horních Uhrách, kdy po zkušenosti s tatarským vpádem byla tamější šlechta stimulována samotným panovníkem při stavbě nových kamenných hradů. Tyto hrady byly záměrně situovány do míst, aby měly vzájemný vizuální kontakt a mohly tak rychle signál podat zprávu o případném nebezpečí.

Je faktum, že najednou se nám Staré Hrady již nejeví tak anonymně a záhadně. Náš pokus o „zařazení do systému“ však samozřejmě není bez problémů. Celá řada otázek zůstává a asy navždy zůstane nezodpovězena. Doufejme, že se nám podařilo alespoň z malé části poodhrnout příkrov zašlých staletí ležící na zdánlivě anonymních reliktech dávné minulosti. Zdali jsme se vydali s naznačenou hypotézou o významu hradů v oblasti Příhrazské vrchoviny po správných historických cestách se žel nejspíše nikdy nedovíme. Je však třeba si současně uvědomit, že relikty středověkých hradů na pískovci jsou zároveň i nesmírně zranitelné a potřebují naší péče a ochranu. Musíme vynaložit všechny síly, abychom tyto památníky naší středověké minulosti odevzdali svým potomkům minimálně ve stejném stavu, jako byly svěřeny nám.

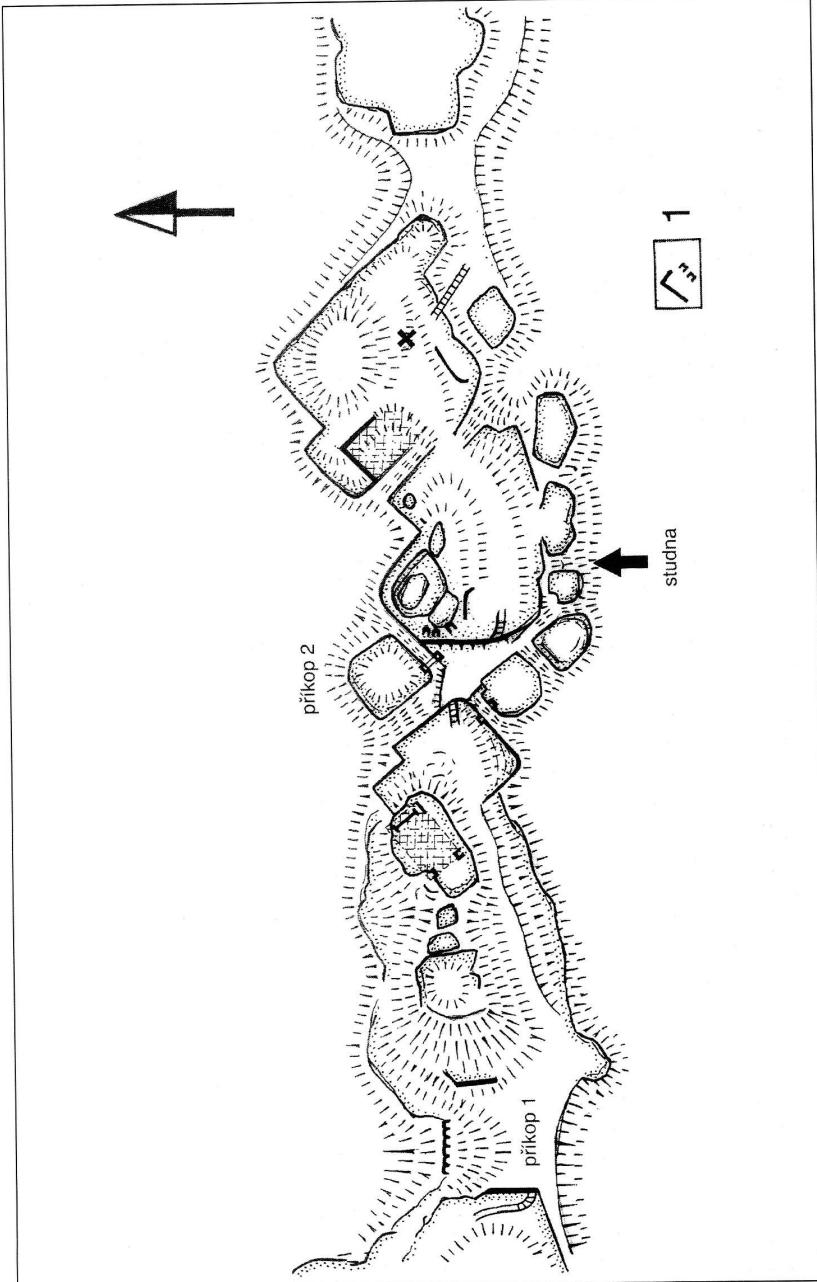
Historickému osídlení mikroregionu Příhrazské vrchoviny je věnována pozornost v rámci společného vědecko-výzkumného projektu Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a Správy CHKO Český ráj „Kvartérní sedimenty pískovcové krajiny středního Pojizeří a Českolipska“ (P. Jenč, J. Datel, V. Peša, J. Bruthans, L. Šoltysová). Náš díl náleží kolegům a přátelům dr. Josefu Datlovi z Ústavu hydrogeologie, inženýrské geologie a užité geofyziky PřF UK v Praze a dr. Václavu Cílkovi, řediteli Geologického ústavu AV ČR Praha. Archeologické nálezy ze Starých Hradů jsou deponovány v Muzeu Mladoboleslavská a ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě.

LITERATURA (výběr)

- DATEL J. (v tisku): Zajištění pitné vody pro historická osídlení v pískovcových terénech. In: JENČ P. - ŠOLTYSOVÁ L. (eds.): Pískovcový fenomén Českého ráje. Turnov.
 FILIP J. (1947): Dějině počátky Českého ráje. Praha.
 CHOTĚBOR P. (1981): Povrchový průzkum skalních hradů v Českém ráji. Archeologia historica 6, 71–78. Brno.
 NECHVÍLE M. (2004): Tvrz Nebákov a nejstarší šlechtická sídla v Českém ráji. Nepublik. rkp. bákalářské práce, ulož. ÚPRAV UK FF Praha.
 PÍČ J. L. (1888): Mužský a jeho okolí v ohledu archaeologickém. Památky archaeologické a místopisné XIV, 329–362. Praha.
 PEŠA V. (2002): České hrady – Severní, Východní a Střední Čechy, Českosaské Švýcarsko, Kladsko. Praha.
 WALDHAUSER J. – MAŠÍN K. (2004): Aktuální informace o skalním hradě Staré Hrady u Příhraz v bývalém Libereckém kraji. Sborník Severočeského muzea – Historia 13, 5 – 11. Liberec.

SUMMARY

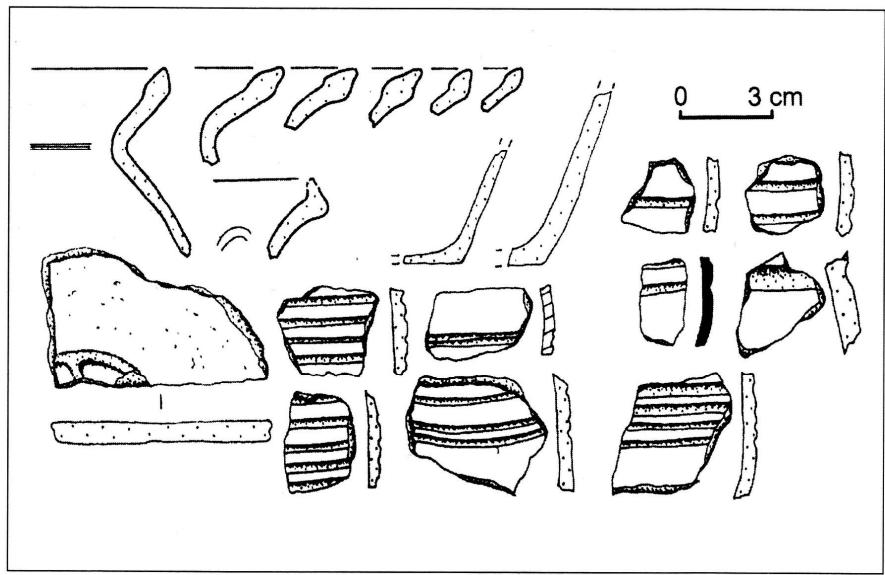
The locality of Staré Hrady lies in the south-western part of the Protected Landscape Area Bohemian Paradise, in the Příhrazy Natural Reserve, on the cadaster of the village of Žďár near Mnichovo Hradiště. The castle layout is divided into two parts: from the west an 8 m-wide, partly hewn moat separates the castle from the remaining rocky ridge. A second moat divides the castle into a western part and an eastern part. Behind this moat (similar to the western part of the castle) there are several hewn beam pockets, furthermore relicts of hewn rooms and several flat areas, probably once used for building. In the east, a distinctively unrectified, wide chasm partitions the whole layout of the castle. Noteworthy is the hewn castle well (with a set of petroglyphs from the 18th century), its depth is estimated to be about 65 m. This locality has been known by archaeologists since the 1880s. Since then, only a few collections (in 1986, 1992, 1993, 1999, 2003 and 2005) and one archaeological digging (in 1992) have been conducted. Beside shards of ceramic dishes and small fragments of daub and cinders, the medieval cultural layer brought forth also one piece of slag, most probably from iron smelting. In the absence of written references, Staré Hrady can be dated concretely, based only on analysis of ceramics, to the second half of the 13th century. Some fragments can even be assigned to the 14th-15th centuries. In the 13th century the castle was situated in the grounds of the Cistercian monastery of Hradiště, from which can be inferred a certain, significant connection.

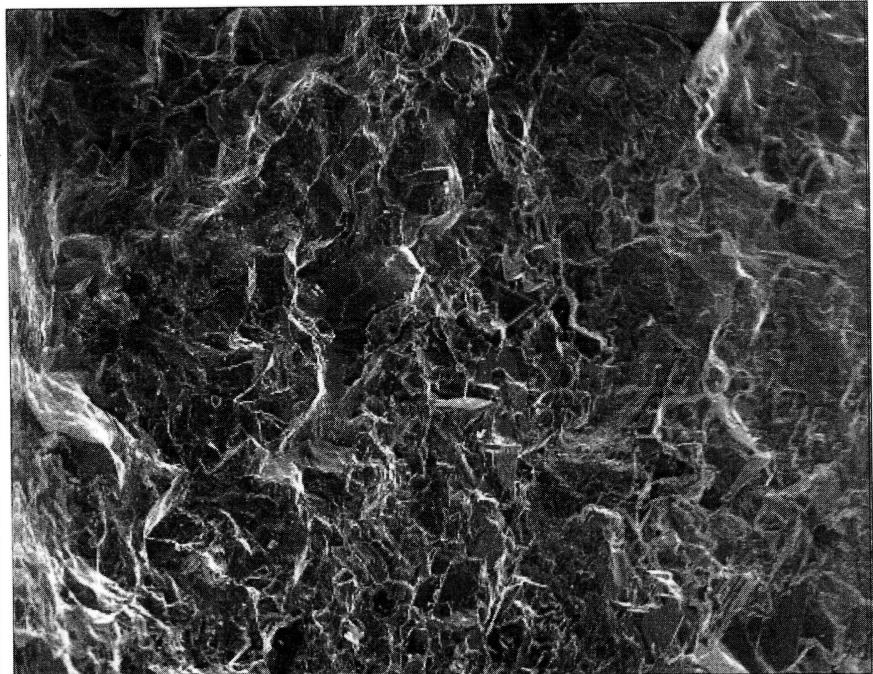
Obr. 1. Staré Hrady u Příhraz – plán lokality (skica bez měření).
Tučně zvýrazněno tesání, křížkem označena poloha sondy 1/92. Podle V. Peši, 2003

Obr. 2. Staré Hrady u Příhraz - odkryv 1/92, upravo profil sondy. Stratigrafie (sled písčitohnitých až písčitých vrstev): 1 - světle hnědá prorostlá kořínky; 2 - okrová; 3 - tmavý humózní horizont; 4 - okrová; 5 - světle hnědá; 6 - okrová; 7 - světle hnědá; 8 - okrová, **kulturní vrstva** s keramickými zlomky, drobnými úlomky mazaniny, uhlíků a struskou (VS 1); 9 - žlutý písek, kameny (rozpadlé skalní podloží), skála. P. Jenč, 1992

Obr. 3. Staré Hrady u Příhraz - reprezentativní výběr vrcholně středověké keramiky (VS 1). Kresba M. Nechvíle, 2003

kV: 20 Tilt: 0 Mag: 150x

100.0um

14plocha	10:12:32	03-10-98
Oxide:	Net	Wt%
Na ₂ O	1.08	0.13
MgO	8.80	0.81
Al ₂ O ₃	33.64	2.61
SiO ₂	484.96	35.04
P ₂ O ₅	10.16	0.89
K ₂ O	39.08	1.56
CaO	171.12	8.30
TiO ₂	4.60	0.35
MnO	7.36	0.66
Fe ₂ O ₃	440.24	49.66

Obr. 4. RTG-mikroanalýza sklovité strusky ze Starých Hradů u Příhraz – foto a tabulka s výsledky analýzy. V. Cílek, 1998